

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

Факультет педагогіки та психології
Кафедра української мови і літератури

Проректор із науково-педагогічної
роботи _____ О. А. Кузнецова

27 серпня 2019 р.

**ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
СТАРΟΣЛОВ'ЯНСЬКА МОВА**

Ступінь бакалавра

Галузь знань 01 Освіта / Педагогіка

спеціальність 014 «Середня освіта»

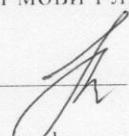
014.01 Середня освіта (Українська мова і література)

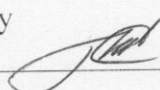
Миколаїв – 2019

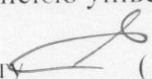
Програму розроблено та внесено: Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ:

Баденкова Вікторія Миколаївна, доцент кафедри української мови і літератури, кандидат філологічних наук, доцент.

Програму схвалено на засіданні кафедри української мови і літератури
Протокол № 1 від «27» серпня 2019 року
Завідувачка кафедри української мови і літератури (Рускуліс Л. В.)

Програму погоджено навчально-методичною комісією факультету педагогіки та психології
Протокол № 4 від «27» серпня 2019 року
Голова навчально-методичної комісії (Чугуєва І. Є.)

Програму погоджено навчально-методичною комісією університету
Протокол № 12 від «27» серпня 2019 року
Голова навчально-методичної комісії університету (Кузнецова О. А.)

ВСТУП

Програма вивчення нормативної навчальної дисципліни «Старослов'янська мова» складена Баденковою В. М. відповідно до освітньо-професійної програми підготовки ступеня бакалавра спеціальності 014 Середня освіта, предметна спеціалізація 014.01 Середня освіта (Українська мова і література), освітня програма Українська мова і література; Мова і література (англійська).

Предметом вивчення навчальної дисципліни є: мовна історія слов'ян, фонетична й граматична будова старослов'янської мови.

Міждисциплінарні зв'язки: сучасна українська літературна мова, стилістика української мови, історична граматики української мови.

1. Мета та завдання навчальної дисципліни:

1.1. *Метою* викладання навчальної дисципліни «Старослов'янська мова» є : вивчення процесів формування та розвитку старослов'янської мови в її зв'язку з даними інших індоєвропейських та, зокрема, слов'янських мов для вироблення системного підходу до розгляду мовних фактів сучасної української літературної мови.

1.2. Основними *завданнями* вивчення дисципліни «Старослов'янська мова» є:

- визначити місце дисципліни в системі підготовки студентів-філологів, її узагальнений характер та практичне значення для розвитку їх лінгвістичного мислення;
- ознайомити студентів із найбільш актуальними проблемами славістики;
- розширити уявлення про історію слов'янської писемності та культури;
- ознайомити студентів із діяльністю провідних науковців, які працювали в галузі слов'янської філології;
- сформувати розуміння порівняльно-історичного методу, зокрема під час розгляду звукової системи старослов'янської мови в її історичному розвитку;
- допомогти правильно розуміти морфологічні явища та зміни в праслов'янській мові та старослов'янській мові;
- розвинути в студентів вміння та навички читання, розуміння та аналізу старослов'янських текстів;
- навчити студентів читати, розуміти та вміти аналізувати старослов'янські тексти;
- показати студентам історичну перспективу розвитку системи української мови в її зв'язку з іншими слов'янськими та індоєвропейськими мовами.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студент оволодіває такими *компетентностями*:

I. Загальні компетентності: здатність до навчання; здатність працювати самостійно, готовність удосконалювати й розвивати свій інтелектуальний та загальнокультурний рівень; здатність до аналізу і синтезу; цінування та повага різноманітності та мультикультурності; здатність застосовувати знання на практиці.

II. Фахові компетентності: здатність до розуміння найбільш актуальних проблем славістики; здатність до оволодіння основами старослов'янської мови в контексті історії інших слов'янських та індоєвропейських мов; до опанування знаннями з історії слов'янської писемності, зокрема історії виникнення старослов'янських азбук; здатність до розуміння порівняльно-історичного методу, зокрема під час розгляду звукової та граматичної систем старослов'янської мови в їх історичному розвитку; здатність до читання, розуміння та аналізу старослов'янських текстів; здатність до осягнення студентами історичної перспективи розвитку системи української мови в її зв'язку з іншими слов'янськими та індоєвропейськими мовами; здатність оперувати основними поняттями курсу та історико-лінгвістичною термінологією.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 90 годин / 3 кредити ECTS.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Кредит 1. Вступ

Тема 1. Вступ. Походження слов'ян. Слов'янські народи та їх мови. Близькість між слов'янськими мовами як найважливіша умова розповсюдження старослов'янської мови в слов'янському світі.

Питання про етногенез слов'ян. Історичні відомості про слов'ян. Проблеми слов'янської прабатьківщини. Розселення слов'янських племен у 1 тис. н. е.

Поняття про старослов'янську мову. Класифікація слов'янських мов. З історії дослідження старослов'янської мови. Поняття про старослов'янську мову, її значення для розвитку культури та пізнання історії мов слов'янського світу. Старослов'янська мова – найдавніша слов'янська писемно-літературна мова. Лінгвістичне значення вивчення старослов'янської мови.

Тема 2. Історія виникнення й розвитку слов'янської писемності. Етапи становлення і розвитку слов'янського письма. Джерела свідчень про дохристиянське походження письма. Проблема існування письма у слов'ян в докирило-мефодіївський період.

Суспільно-історичні та культурні передумови виникнення писемності у слов'ян IX ст.. Моравська місія і діяльність великих слов'янських просвітителів Костянтина (Кирила) та Мефодія по впровадженню старослов'янської мови у богослужінні. Діяльність учнів і послідовників братів. Слов'янські писемні школи IX–XI ст.

Найважливіші пам'ятки старослов'янського письма, їх класифікація і характеристика. Культура письма та оформлення рукописів. Питання про генетичні зв'язки кирилиці та глаголиці. Питання про народну основу старослов'янської мови. З історії дослідження старослов'янської мови.

Тема 3. Графіка. Давньослов'янські азбуки: кирилиця та глаголиця, їх спільні і відмінні риси. Числове та звукове значення букв кирилиці. Надрядкові знаки в азбуках.

Кредит 2. Фонетика старослов'янської мови. Звукова система старослов'янської мови в порівняльно-історичному висвітленні

Тема 4. Фонетична система старослов'янської мови II пол. IX ст. Фонетична структура складу. Голосні звуки старослов'янської мови /фізіологічна класифікація голосних звуків, голосні звуки повного та неповного творення, сильна та слабка позиція редукованих, носові голосні звуки, голосні звуки на початку слова/.

Тема 5. Приголосні звуки старослов'янської мови. Класифікація приголосних за твердістю/м'якістю. Складотворчі звуки [л], [р], їх позначення в старослов'янських пам'ятках.

Класифікація голосних та приголосних фонем старослов'янської мови IX ст.

Тема 6. Генетичний зв'язок системи приголосних звуків старослов'янської мови з індоєвропейською та праслов'янською. Періодизація розвитку слов'янських мов. Звукова система старослов'янської мови в порівняльно-історичному висвітленні. Характеристика основних особливостей індоєвропейської та праслов'янської мов. Праслов'янська мова як основа сучасних слов'янських мов.

Система голосних звуків праслов'янської мови. Походження старослов'янських голосних звуків. Голосні звуки монофтонгічного походження. Монофтонгізація праслов'янських дифтонгів.

Тенденція до наростаючої звучності складів та звукові процеси, пов'язані з дією закону відкритого складу (асимілятивно-дисимілятивні процеси; найдавніші спрощення груп приголосних; явища кінця і початку слова).

Тема 7. Фонетичні зміни в системі приголосних, пов'язані з дією закону складового сингармонізму. Закон складового сингармонізму та зміни, пов'язані з його дією. 1 палаталізація задньоязикових приголосних. 2 палаталізація *g, *k, *ch, її результати. 3 палаталізація *g, *k, *ch, її особливості.

Зміни приголосних і груп приголосних під впливом [j]. Доля сполучень сонорних з *j. Сполучення “губний + *j” у слов'янських мовах. Доля сполучень “*d, *t + *j”. Сполучення груп приголосних з *j. Зміна сполучень *sj, *zj. Зміни *kt, *gt, перед голосним переднього ряду і, ь. Зміни голосних після [j] та м'яких приголосних.

Найдавніші чергування голосних.

Пізніші звукові процеси, відображені в пам'ятках кінця X–XI століть. Наслідки занепаду редукованих. Процеси, не пов'язані з занепадом редукованих.

Кредит 3. Характеристика граматичної системи старослов'янської мови

Тема 8. Загальна характеристика морфологічної системи. Іменник як самостійна частина мови. Граматичні категорії. Поняття про суфікси-детермінативи; поділ за типами відмінювання (за давніми основами). Морфологічний аналіз іменників у тексті.

Тема 9. Характеристика займенника як частини мови. Розряди займенників за значенням. Історія вказівних займенників. Особливості відмінювання займенників різних розрядів. Морфологічний аналіз займенників та іменників у тексті.

Прикметник. Розряди за значенням та їх творення. Поняття про іменні та займенникові (короткі та повні форми) прикметники, їх творення та відмінювання. Творення ступенів порівняння прикметників у старослов'янській мові.

Тема 10. Числівник. Творення та відмінювання кількісних та порядкових числівників.

Дієслово як самостійна частина мови. Характеристика основних граматичних категорій дієслова у старослов'янській мові (способу, часу, виду, особи, стану та ін.).

Дві дієслівні основи (теперішнього часу та інфінітиву). Розрізнення дієслівних класів у старослов'янській мові. Дієслівні форми теперішнього часу (особливості атематичного і тематичного дієвідмінювання). Характеристика форм майбутнього часу у старослов'янській мові. Абсолютний і відносний майбутній час. Проста і складена форма майбутнього часу.

Форми минулого часу дієслова. Прості і складені форми минулого часу (аорист, імперфект, перфект, плюсквамперфект). Сигматичний і асигматичний аорист. Творення форм аориста від різних дієслівних основ. Форми імперфекта у старослов'янській мові. Складені форми минулого часу (перфект і плюсквамперфект). Їх будова та значення.

Форми умовного способу в старослов'янській мові. Наказовий спосіб дієслів.

Характеристика іменних форм дієслів (інфінітив, дієприкметник, дієприслівник)

Тема 11. Невідмінювані частини мови. Прислівник. Службові частини мови (сполучник, частка). Вигук.

Тема 12. Синтаксис. Типи простих речень у старослов'янській мові (двоскладні і односкладні). Просте ускладнене речення. Головні і другорядні члени речення. Вираження підмета і присудка у старослов'янській мові. Конструкції з подвійними відмінками. Зворот «давальний самостійний» та особливості його перекладу українською мовою. Складні речення у старослов'янській мові, їх типи.

3. Рекомендована література

Базова

1. Баденкова В. М. Старослов'янська мова : Вступ. Фонетика: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Миколаїв, Іліон, 2017. 140 с. (Рекомендовано до друку вченою радою Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (протокол №20 від 16.05.2017 р.)
2. Біленька-Свистович Л. В., Рибак Н. Р. Церковнослов'янська мова : підруч. зі слов.: понад 3500 сл.: навч. посіб. К. : Криниця, 2000. 334 с. : табл.
3. Вербовий М. Старослов'янська мова: збірник вправ та текстів : навч.-методичний посібник для студентів філологічного факультету всіх форм навчання. Кривий Ріг. 2018. 30 с.
4. Гнатюк Л. П. Старослов'янська мова : практикум : навч. посіб. для студентів філол. спец. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К. : Знання, 2015. 245 с.
5. Довбня Л. Е. Методичні рекомендації до вивчення курсу «Старослов'янська мова» для студентів спеціальності «Українська мова і література». Переяслав-Хмельницький : Б. в., 2004. 36 с.
6. Иванова Т. А. Старославянский язык. 4-е изд., испр. и доп. СПб : Авалонъ, Издательский дом «Азбука-классика», 2008. 240 с.
7. Леута О. І. Старослов'янська мова: Підручник. К.: Вища школа, 2001. 255 с.
8. Леута О. І., Гончаров В. І. Старослов'янська мова: Збірник вправ і практичних завдань: Навч. посіб.. К. : Вища школа, 2004. 199 с.
9. Майборода А. В. Старослов'янська мова. Старослов'янська мова : навч. посіб. К. : Вища школа, 1975. 294 с.

10. Майборода А. В., Коломієць Л. Г. Старослов'янська мова. Збірник вправ і завдань: Навч. посібник.. 2-е вид., перероб. і допов. К.: Вища шк., 1992. 166 с.
11. Мельник Я., Лазарович О. Церковнослов'янська мова [Текст] : навч.-метод. посіб. . Івано-Франківськ : [б. и.], 2004. 241 с.
12. Невідомська Л. М., Лісняк С. Л. Старослов'янська мова [Текст] : навчальний посібник. Кременець : [ВЦ КОГП], 2013. 172 с..
13. Станівський М. Ф. Старослов'янська мова : навч. посіб.. К. : Вища школа, 1983. 264 с.
14. Стеценко А.Н. Хрестоматия по старославянскому языку: учебное пособие: [Для студен. пед. ин-тов по спец. N 2101 «Рус. яз. и лит.».]. М. : Просвещение, 1984. 159 с.
15. Хабургаев Г. А. Старославянский язык : учеб. пособие. М. : Просвещение, 1974. 432 с.
16. Царалунга І. Б. Старослов'янська мова : навч. посіб.. Львів : Новий Світ. 2000, 2007. 188 с.
17. Юсип-Якимович Ю. В. Старослов'янська мова: практикум. Навчально-методичний посібник для практичних занять, самостійної роботи студентів філологічного та історичного факультетів. Ужгород : Карпати, 2003. 94 с.
18. Юсип-Якимович Ю. В., Шимко О. В. Старослов'янська мова [Текст] : модульний курс : навчальний посібник. Київ : Знання, 2009. 279 с. (Вища освіта ХХІ століття).

Словники

- Белей Л., Белей О. Старослов'янсько-український словник [Текст]. Львів : Свічадо, 2001. 332 с.
- Дьяченко Г. Полный церковнославянский словарь. М. : Бертельсманн Медиа, 2013. 1120 с.
- Етимологічний словник української мови : В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. К. : Наук. думка, 1982. Т. 1: А – Г / Укл. : Р. В. Болдирєв та ін. 1982. 632 с.
- Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. К. : Наук. думка, 1985. Т. 2 : Д – Копці / Укл. : Н. С. Родзевич та ін. 1985. 572 с.
- Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. К. : Наук. думка, 1989. Т. 3 : Кора – М / Укл. : Р. В. Болдирєв та ін. 1989. 552 с.
- Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. К. : Наук. думка, 2003. Т. 4: Н – П / Уклад. : Р. В. Болдирєв та ін.; Ред. тому: В. Т. Коломієць, В. Г. Скляренко. 2003. 656 с.
- Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. К. : Наук. думка, 2006. Т. 5: Р – Т / Уклад. : Р. В. Болдирєв та ін. 2006. 704 с.
- Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. К. : Наук. думка, 2012. Т. 6: У – Я / Уклад. : Г. П. Півторак та ін. 2012. 568 с.
- Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд / Под редакцией О.Н. Трубачева. Вып. 1–24. М., 1974–1997.
- Короткий старослов'янсько-український словник: Посібник для студентів-заочників/ Склад М. Охріменко. Вінниця, 1957. 86 с.
- Митрополит Іларіон. Етимологічно-семантичний словник укр. мови / За ред. Ю. Мулика-Луцика. Т. I : А – Д, 1979. Вінніпег–Канада : Накладом тов-ва «Волинь». 366 с.
- Огієнко І. Етимологічно-семантичний словник української мови: У 4 т.. Вінніпег; Канада: Волинь, 1979–1995.
- Полный церковно-славянский словарь (со внесениемъ въ него важнейшихъ древне-русскихъ словъ и выражений) / Сост. Священникъ магистръ Григорій Дьяченко. М. : Типография Вильде, 1900. М., 1993. 1120 с.
- Преображенский А. Г. Этимологический словарь русского языка. М., 1959. Т. I. 674 с.; Т. II. – 416 с.
- Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка. М. : Книга, 1989. Т.1–3. СПб., 1893.

Старославянський словарь (по рукописам X-XI веков): Около 10 000 слов /Э. Благова, Р. М. Цейтлин, С. Геродес и др. ; [под ред. Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой]. М. : Русский язык, 1994. 844 с.

Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. М., 1964. 1973. Т. 1–4.

Цыганенко Г. П. Этимологический словарь русского языка. К. : Рад. шк., 1970. 598 с..

Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка. 3-е изд., стереотип. М. : Русский язык, 1999. Том 1 : А – Пантомима. 1999. 623 с.

Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка / П. Я. Черных. 3-е изд., стереотип. М. : Русский язык, 1999. Том 2 : Панцирь – Ящур. 1999. 560 с.

Допоміжна

1. Баденкова В. Роль старослов'янської мови у формуванні української літературної мови. *Актуальні питання розвитку української мови у науковій ретроспекції та перспективі* : матеріали круглого столу до Дня української писемності та мови ; [за заг. ред. Н. В. Коч]. Миколаїв : МНУ, 2012. С. 25–27.

2. Баденкова В., Булгакова Т. Лінгводидактичні основи викладання старослов'янської мови у ВНЗ. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. Острог : Вид-во Національного ун-ту «Острозька академія», 2013. Вип. 40. С. 169–173.

3. «Граматика слов'янська» І. Ужевича [уклад. І. К. Білодідом, Є. М. Кудрицький]. К. : Наукова думка, 1970. 114 с.

4. Карпенко Ю. О. Українська гіпотеза. *Мовознавство*. 1993. № 5. С. 3 – 8.

5. Коваль А. П. Спочатку було слово : Крилаті вислови біблійного походження в українській мові. К. : Либідь, 2001. 312 с.

6. Корнієнко С. І. Лексичні старослов'янізми в українській літературній мові XIX століття (семантичний і стилістичний аспекти) : Дис... на здобуття наукового ступеня канд.. філолог. наук: 10.02.01 Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара; Спеціальність 10.02.01 українська мова / Світлана Іванівна Корнієнко. 2008. 185 с.

7. Мороз Т. Старо(церковно)слов'янізми як джерела мови творів Т. Шевченка та біблійних перекладів П. Куліша. *Наук. вісник Ужгородського ун-ту. Серія : Філологія. Соціальні комунікації*. Вип. 1 (31), 2014. С. 346–349.

8. Невідомська Л., Лісня С. Роль церковнослов'янської мови в релігійній сфері на різних етапах історичного розвитку України [Текст]. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Сер. Мовознавство. 2018. Вип. 1(29). С. 40–45.

9. Сегін Л., Тищенко Л. Тестове оцінювання під час викладання старослов'янської мови [Текст]. *Українська мова і література в школах України*. 2018. № 2. С. 28–30.

10. Семиряк В. Д. Старослов'янська лексика крізь призму пізнавальної функції мови. *Вісник Запорізького національного університету* : зб. наук. ст. «Філологічні науки». Запоріжжя : ЗНУ, 2006. № 2. С. 228–230.

11. Скаб М. В. Основні правила української вимови церковнослов'янського тексту. *Богословський вісник* : зб. наук. праць. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. № 3. С. 112–122.

12. Скаб М. Термінологічні проблеми церковнослов'янської мови. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. Сер. : Мовознавство. Тернопіль : ТНПУ, 2014. № II(24). С. 243–248.

13. Скляренко В. Г. До питання про «Руські письмена» в житті Костянтина Філософа. *Мовознавство*. 2014. № 2. С. 3–14.

14. Скляренко В. Г. До питання про «руські письмена» в житті Костянтина Філософа. 2. *Мовознавство*. 2016. С. 3–21.

15. Скляренко В. Г. До питання про «руські письмена» в житті Костянтина Філософа. 3. *Мовознавство*. 2017. № 2. С. 3–16.

16. Таранець В. Г. Велесова книга. Графіка письма [Текст] : монографія. Ч. 2. Міжнародний гуманітарний університет. Одеса : КП ОМД, 2018. 104 с.

17. Царалунга І. Б. Використання мультимедійних технологій у викладанні старослов'янської мови. *Проблеми слов'янства* PROBL. SLAVONIC STUD. 2009. Вип. 58. – С. 214–220. URL : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ps/2009_58/025.pdf
18. Царук О. Українська мова серед інших слов'янських. Етнологічні та граматичні параметри. Дніпропетровськ, 1998. 125 с.
19. Moszyński L. Wstęp do filologii słowiańskiej. Wyd. 2-e, zmienione. Warszawa: Wydwo naukowe PWN, 2006. 410 s.
20. Štec M. Cirkevná slovančina. Prešov, 2005. 464 s.
21. Večerka R. Staroslověnština. Praha: SPN, 1984. 232 s.

Електронні ресурси

1. Біленька-Свистович Л. В., Рибак Н. Р. Церковнослов'янська мова : підручник зі словником. К. : Криниця, 2000. 334 с. URL : <http://www.twirpx.com/file/1080950/>
2. Леута О. І. Старослов'янська мова: Підручник. К. : Вища школа, 2001. 255 с. URL : <http://www.ex.ua/14394613>; <http://www.twirpx.com/file/638625/>; <http://docslide.net/documents/-2007-56098463b9c87.html>
3. Леута О. І., Гончаров В. І. Старослов'янська мова: Збірник вправ і практичних завдань: Навч. посіб. К. : Вища школа, 2004. 199 с. URL : <http://www.twirpx.com/file/228994/>
4. Майборода А. В. Старослов'янська мова [Текст] : навч. посіб. для вузів. К. : Вища школа, 1975. 294 с. URL : http://www.goodreads.com/author/show/5835546._

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання: екзамен.

5. Засоби діагностики успішності навчання: перевірка виконання індивідуальних завдань, завдань до практичних занять та самостійної роботи, КР, написання рефератів.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО
Факультет педагогіки та психології
Кафедра української мови і літератури

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор із науково-педагогічної
роботи

О. А. Кузнецова

«27» серпня 2019 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

СТАРОСЛОВ'ЯНСЬКА МОВА

Ступінь бакалавра

Галузь знань 01 Освіта / Педагогіка

спеціальність 014 «Середня освіта»

014.01 Середня освіта (Українська мова і література)

освітня програма Українська мова та література.

2019 – 2020 навчальний рік

Розробник: Баденкова Вікторія Миколаївна, доцент кафедри української мови і літератури,
кандидат філологічних наук, доцент (Баденкова В. М.)

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри української мови і літератури

Протокол № 1 від «27» серпня 2019 р.

Завідувач кафедри (Рускуліс Л. В.)

«27» серпня 2019 р.

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, освітньо-кваліфікаційний рівень (ступінь)	Характеристика навчальної дисципліни	
		<i>денна форма навчання</i>	
Кількість кредитів – 3	Галузь знань 01 Освіта / Педагогіка	Нормативна	
	014 «Середня освіта»		
Індивідуальне науково-дослідне завдання: аналіз старослов'янського тексту	014.01 Середня освіта (Українська мова і література).	<i>Рік підготовки:</i>	
		2-й	
		<i>Семестр</i>	
Загальна кількість годин – 90 год.		IV-й	
		<i>Лекції</i>	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 год.; самостійної роботи студента – 4 год.	Ступінь бакалавра		18 год.
		<i>Практичні, семінарські</i>	
			20 год.
		<i>Лабораторні</i>	
		<i>Самостійна робота</i>	
			52 год.
		Вид контролю: залік	

Мова навчання – українська.

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної та індивідуальної роботи становить: для денної форми навчання – 90 год.: 38 год. – аудиторні заняття, 52 год. – самостійна робота (42% ~ 58%).

2. Мета, завдання навчальної дисципліни та результати навчання

Мета курсу: вивчення процесів формування та розвитку старослов'янської мови в її зв'язку з даними інших індоєвропейських та, зокрема, слов'янських мов для вироблення системного підходу до розгляду мовних фактів сучасної української літературної мови.

Завдання курсу:

- визначити місце дисципліни в системі підготовки студентів-філологів, її узагальнений характер та практичне значення;
- ознайомити студентів із найбільш актуальними проблемами славістики;
- розширити уявлення про історію слов'янської писемності та культури;
- розглянути звукову систему старослов'янської мови в її історичному розвитку;
- допомогти правильно розуміти морфологічні явища та зміни в праслов'янській мові та старослов'янській мові;
- сформувати основні навички аналізу давніх текстів;
- навчити студентів читати, розуміти та вміти аналізувати старослов'янські тексти;
- показати студентам історичну перспективу розвитку системи української мови в її зв'язку з іншими слов'янськими та індоєвропейськими мовами.

Передумови для вивчення дисципліни: обізнаність із нормами й канонами слов'янського мовного дискурсу та вміння представити свої наукові здобутки, що є одним із найважливіших і найвагоміших аспектів підготовки фахівця з університетською освітою. Курсу властиві зв'язки з теоретичними та спеціальними теоретичними курсами загального фундаментального та професійного циклу – «Методологія та організація наукових досліджень», «Загальне мовознавство», «Історія мови», «Стилістика української мови», «Сучасна українська літературна мова», «Методика навчання фахових дисциплін».

Очікувані результати навчання:

визначити місце дисципліни в системі підготовки студентів-філологів, її узагальнений характер та практичне значення для розвитку їх лінгвістичного мислення;

- ознайомити студентів із найбільш актуальними проблемами славістики;
- розширити уявлення про історію слов'янської писемності та культури;
- ознайомити студентів із діяльністю провідних науковців, які працювали в галузі слов'янської філології;
- сформувати розуміння порівняльно-історичного методу, зокрема під час розгляду звукової системи старослов'янської мови в її історичному розвитку;
- допомогти правильно розуміти морфологічні явища та зміни в праслов'янській мові та старослов'янській мові;
- розвинути в студентів вміння та навички читання, розуміння та аналізу старослов'янських текстів;
- навчити студентів читати, розуміти та вміти аналізувати старослов'янські тексти;
- показати студентам історичну перспективу розвитку системи української мови в її зв'язку з іншими слов'янськими та індоєвропейськими мовами.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми у результаті вивчення курсу студент оволодіває такими *компетентностями*:

I. Загальні компетентності: набуття міцних знань із професійних дисциплін; володіння знаннями з усіх галузей мовознавства, історії української мови та сучасної української мови; володіння основними поняттями, концепціями і фактами сучасної мовознавчої і літературознавчої науки; здатність проведення досліджень на належному рівні.

II. Фахові компетентності: здатність до розуміння найбільш актуальних проблем славістики; здатність до оволодіння основами старослов'янської мови в контексті історії інших слов'янських та індоєвропейських мов; до опанування знаннями з історії слов'янської писемності, зокрема історії виникнення старослов'янських азбук; здатність до розуміння порівняльно-історичного методу, зокрема під час розгляду звукової та граматичної систем старослов'янської мови в їх історичному розвитку; здатність до читання, розуміння та аналізу старослов'янських текстів; здатність до осягнення студентами історичної перспективи розвитку системи української мови в її зв'язку з іншими слов'янськими та індоєвропейськими мовами; здатність оперувати основними поняттями курсу та історико-лінгвістичною термінологією.

3. Програма навчальної дисципліни

Кредит 1. Вступ

Тема 1. Вступ. Походження слов'ян. Близькість між слов'янськими мовами як найважливіша умова розповсюдження старослов'янської мови в слов'янському світі.

Питання про етногенез слов'ян. Історичні відомості про слов'ян. Проблеми слов'янської прабатьківщини.

Поняття про старослов'янську мову. Класифікація слов'янських мов. Слов'янські народи та їх мови. З історії дослідження старослов'янської мови.

Тема 2. Історія виникнення й розвитку слов'янської писемності. Етапи становлення і розвитку слов'янського письма. Джерела свідчень про дохристиянське походження письма. Суспільно-історичні та культурні передумови виникнення писемності у слов'ян IX ст.. Моравська місія і діяльність великих слов'янських просвітителів Костянтина (Кирила) та Мефодія.

Найважливіші пам'ятки старослов'янського письма, їх класифікація і характеристика.

Тема 3. Графіка. Давньослов'янські азбуки: кирилиця та глаголиця, їх спільні і відмінні риси. Числове та звукове значення букв кирилиці. Надрядкові знаки в азбуках.

Кредит 2. Фонетика старослов'янської мови. Звукова система старослов'янської мови в порівняльно-історичному висвітленні

Тема 4. Фонетична система старослов'янської мови II пол. IX ст. Фонетична структура складу. Голосні звуки старослов'янської мови.

Тема 5. Приголосні звуки старослов'янської мови. Класифікація приголосних за твердістю/м'якістю.

Класифікація голосних та приголосних фонем старослов'янської мови IX ст.

Тема 6. Генетичний зв'язок системи приголосних звуків старослов'янської мови з індоєвропейською та праслов'янською. Періодизація розвитку слов'янських мов. Звукова система старослов'янської мови в порівняльно-історичному висвітленні.

Система голосних звуків праслов'янської мови. Походження старослов'янських голосних звуків.

Тенденція до наростаючої звучності складів та звукові процеси, пов'язані з дією закону відкритого складу (асимілятивно-дисимілятивні процеси; найдавніші спрощення груп приголосних; явища кінця і початку слова).

Тема 7. Фонетичні зміни в системі приголосних, пов'язані з дією закону складового сингармонізму. Закон складового сингармонізму та зміни, пов'язані з його дією. 1 палаталізація задньоязикових приголосних. 2 палаталізація *g, *k, *ch, її результати. 3 палаталізація *g, *k, *ch, її особливості.

Зміни приголосних і груп приголосних під впливом [j].

Найдавніші чергування голосних.

Пізніші звукові процеси, відображені в пам'ятках кінця X-XI століть. Наслідки занепаду редукованих. Процеси, не пов'язані з занепадом редукованих.

Кредит 3. Характеристика граматичної системи старослов'янської мови

Тема 8. Загальна характеристика морфологічної системи. Іменник як самостійна частина мови. Морфологічний аналіз іменників у тексті.

Тема 9. Характеристика займенника як частини мови. Розряди займенників за значенням. Морфологічний аналіз займенників та іменників у тексті.

Прикметник. Розряди за значенням та їх творення. Творення ступенів порівняння прикметників у старослов'янській мові.

Тема 10. Числівник. Творення та відмінювання кількісних та порядкових числівників.

Дієслово як самостійна частина мови. Характеристика основних граматичних категорій дієслова у старослов'янській мові (способу, часу, виду, особи, стану та ін.).

Дві дієслівні основи (теперішнього часу та інфінітиву). Розрізнення дієслівних класів у старослов'янській мові. Дієслівні форми теперішнього часу (особливості атематичного і тематичного дієвідмінювання). Характеристика форм майбутнього часу у старослов'янській мові.

Форми минулого часу дієслова. Прості і складені форми минулого часу (аорист, імперфект, перфект, плюсквамперфект). Форми умовного способу в старослов'янській мові. Наказовий спосіб дієслів.

Характеристика іменних форм дієслів (інфінітив, дієприкметник, дієприслівник)

Тема 11. Невідмінювані частини мови. Прислівник. Службові частини мови (сполучник, частка). Вигук.

Тема 12. Синтаксис. Типи простих речень у старослов'янській мові (двоскладні і односкладні).

4. Структура навчальної дисципліни

Назви кредитів і тем	Кількість годин				
	усього	у тому числі			
		л	п	кон	ср
1	2	3	4	5	6
Кредит 1. Вступ					
Тема 1. Вступ. Поняття про старослов'янську мову. Класифікація слов'янських мов. Походження слов'ян.	11	1	2		8
Тема 2. Історія виникнення й розвитку слов'янської писемності.	10	2	1		7
Тема 3. Графіка. Давньослов'янські азбуки.	9	1	1		7
Усього:	30	4	4		22
Кредит 2. Фонетика старослов'янської мови. Звукова система старослов'янської мови в порівняльно-історичному висвітленні					
Тема 4. Фонетична система старослов'янської мови II пол. IX ст. Голосні звуки.	10	2	1		7
Тема 5. Приголосні звуки старослов'янської мови.	5	2	1		2

Тема 6. Генетичний зв'язок системи приголосних звуків старослов'янської мови з індоєвропейською та праслов'янською.	7	2	2		3
Тема 7. Фонетичні зміни в системі приголосних, пов'язані з дією закону складового сингармонізму. КР № 1.	8	2	2 2		2
Усього:	30	8	8		14
Кредит 3. Характеристика граматичної системи старослов'янської мови					
Тема 8. Загальна характеристика морфологічної системи. Іменник як самостійна частина мови.	6	2	2		2
Тема 9. Характеристика займенника як частини мови. Прикметник. Поняття про іменні та займенникові прикметники	6	2	2		2
Тема 10. Числівник. Дієслово як самостійна частина мови. Форми часу і способу дієслова.	8	2	2		4
Тема 11. Невідмінювані частини мови.	4				4
Тема 12. Синтаксис. КР № 2.	6		2		4
Усього:	30	6	8		16
Усього годин:	90	18	20		52

5. Темі лекційних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	<i>Кредит 1. Вступ</i>	
1	Тема 1. Вступ. Поняття про старослов'янську мову. Класифікація слов'янських мов.	1
2	Тема 2. Історія виникнення й розвитку слов'янської писемності.	2
3	Тема 3. Графіка.	1
	<i>Кредит 2. Фонетика старослов'янської мови. Звукова система старослов'янської мови в порівняльно-історичному висвітленні</i>	
4	Тема 4. Фонетична система старослов'янської мови II пол. IX ст.	2
5	Тема 5. Приголосні звуки старослов'янської мови	2
6-7	Тема 6. Генетичний зв'язок системи приголосних звуків старослов'янської мови з індоєвропейською та праслов'янською.	2
8-9	Тема 7. Фонетичні зміни в системі приголосних, пов'язані з дією закону складового сингармонізму.	2
	<i>Кредит 3. Характеристика граматичної системи старослов'янської мови</i>	
10	Тема 8. Загальна характеристика морфологічної системи. Іменник як	

	самостійна частина мови.	2
11-12	Тема 9. Характеристика займенника як частини мови. Прикметник.	2
13	Тема 10. Числівник. Дієслово як самостійна частина мови. Форми часу і способу дієслова. Контрольна робота	2
14	Тема 11. Невідмінювані частини мови	
	Разом:	18

6. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
<i>Кредит 1. Вступ</i>		
1	Тема 1. Вступ. Поняття про старослов'янську мову. Класифікація слов'янських мов.	2
2	Тема 2. Історія виникнення й розвитку слов'янської писемності.	1
3	Тема 3. Графіка.	1
<i>Кредит 2. Фонетика старослов'янської мови. Звукова система старослов'янської мови в порівняльно-історичному висвітленні</i>		
4-5	Тема 4. Фонетична система старослов'янської мови II пол. IX ст.	1
6	Тема 5. Приголосні звуки старослов'янської мови	1
7-8	Тема 6. Генетичний зв'язок системи приголосних звуків старослов'янської мови з індоєвропейською та праслов'янською.	2
9-10	Тема 7. Фонетичні зміни в системі приголосних, пов'язані з дією закону складового сингармонізму.	2
11	Корекція знань та умінь студентів. Контрольна робота	2
<i>Кредит 3. Характеристика граматичної системи старослов'янської мови</i>		
12	Тема 8. Загальна характеристика морфологічної системи. Іменник як самостійна частина мови.	2
13	Тема 9. Характеристика займенника як частини мови. Прикметник.	2
14-15	Тема 10. Числівник. Дієслово як самостійна частина мови. Форми часу і способу дієслова.	2
16	Тема 11. Невідмінювані частини мови.	
17	Контрольна робота	2
	Разом:	20

8. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
<i>Кредит 1. Вступ</i>		
1	Тема 1. Класифікація слов'янських мов. Проблема етногенезу слов'ян: підготовка рефератів, виконання вправ і завдань.	8
2	Тема 2. Історія виникнення й розвитку слов'янської писемності: підготовка до	

	читання та аналізу тексту, укладання тез матеріалів із книги М. Н. Тихомирова, А. В. Муравйова "Русская палеография" із посібника А. Є. Супруна, О. М. Калюти (с. 259-268); опрацювати питання (пис.) «Теорії про народну основу ст.сл. мови».	7
3	Тема 3. Графіка. Історія виникнення й розвитку слов'янської писемності: виконання вправ і завдань на визначення звукового та числового значення букв кирилиці.	7
Кредит 2. Фонетика старослов'янської мови. Звукова система старослов'янської мови в порівняльно-історичному висвітленні		
4	Тема 4. Фонетична система старослов'янської мови II пол. IX ст.: визначення співвідношень між буквами та звуками старослов'янської мови: голосні.	14
5	Тема 5. Приголосні звуки старослов'янської мови; фонетичний аналіз тексту – розбір 5 слів.	
6	Тема 6. Звукова система старослов'янської мови в порівняльно-історичному висвітленні: робота в зошиті для самостійної роботи, виконання вправ і завдань.	
7	Тема 7. Фонетичні зміни в системі приголосних, пов'язані з дією закону складового сингармонізму: визначення в тексті слів, у яких відбулися зміни в системі приголосних, пов'язані з дією закону складового сингармонізму (1-3 палаталізації задньоязикових приголосних), виявлення змін приголосних і груп приголосних під впливом j.	
Кредит 3. Характеристика граматичної системи старослов'янської мови		
8	Тема 8. Загальна характеристика морфологічної системи. Іменник як самостійна частина мови: морфологічний аналіз тексту – розбір 5 іменників, виготовлення таблиць парадигм відмінювання іменників.	2
9	Тема 9. Характеристика займенника як частини мови. Прикметник: морфологічний аналіз тексту – розбір 5 займенників та 5 прикметників.	2
10	Тема 10. Числівник: морфологічний аналіз 5 слів. Дієслово як самостійна частина мови: морфологічний аналіз 5 слів різних форм часу і способу дієслова.	4
11	Тема 11. Невідмінювані частини мови	4
12	Тема 12. Укладання тез із теми: Синтаксис старослов'янської мови.	4
Разом:		52

1. Індивідуальне науково-дослідне завдання:

аналіз старослов'янського тексту

Етапи роботи:

1. Переписати текст / за збірником Стеценка А.Н. Хрестоматия по старославянскому языку: Учебное пособие. – М.: Просвещение, 1984/, уміти його прочитати та перекласти українською мовою. Охарактеризувати пам'ятку, уривок із якої аналізується.

2. Графічний аналіз:

- виписати слова з різними буквами-лігатурами;
- визначити звукове значення йотованих букв;
- виявити, як позначені числа;

- знайти діакритичні знаки в тексті, пояснити їх функцію.
3. Фонетичний аналіз:
- 3.1 Зробити повний фонетичний аналіз 5-6 слів.
- 3.2 Виявити у словах фонетичні зміни, які відбулися внаслідок занепаду редукованих, або зміни пізнішого періоду, не зумовлені долею редукованих.
- 3.2 Виписати приклади на сильну та слабку позиції редукованих ь та ъ, голосні ы та и повного творення та редуковані;
- визначити слова зі складотворчими сонорними;
 - навести приклади слів з I, II, III перехідними пом'якшеннями,
 - подати приклади слів із пом'якшеннями приголосних та їх змінами під впливом давнього /j/;
 - з'ясувати, чи є в уривкові приклади слів зі зміною груп приголосних у результаті спрощення;
 - навести приклади слів із чергуваннями голосних, дати історичний коментар.
4. Морфологічний аналіз /по 3-4 слова різних форм різних частин мови/:
- виписати іменники, визначити рід, число, відмінок, тип та варіант відмінювання;
 - знайти займенники, визначити їх граматичні категорії: розряд, рід, число, відмінок, тип відмінювання;
 - виписати прикметники та визначити ступінь порівняння, форму (повну та коротку), тип та варіант відмінювання, рід, число, відмінок;
 - визначити числівники, їх розряди за значенням та творенням, число, відмінок, особливості сполучення з іменниками;
 - виявити типи дієслів, суфікси основ; основу, клас, вид, число, особу; указати тип та варіант дієвідмінювання:
 - проаналізувати дієслова в формі аориста (особа, число, тип основи);
 - проаналізувати дієслова в формі перфекта та плюсквамперфекта;
 - розглянути форми теперішнього та майбутнього часів.
 - розглянути інші частини мови.

9. Форми роботи та критерії оцінювання

Рейтинговий контроль знань студентів здійснюється за 100-бальною шкалою:

Шкала оцінювання: національна та ECTS

ОЦІНКА ЄКТС	СУМА БАЛІВ	ОЦІНКА ЗА НАЦІОНАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ	
		екзамен	залік
A	90-100	5 (відмінно)	5/відм./зараховано
B	80-89	4 (добре)	4/добре/ зараховано
C	65-79		
D	55-64	3 (задовільно)	3/задов./ зараховано
E	50-54		
FX	35-49	2 (незадовільно)	Не зараховано

Форми поточного та підсумкового контролю. Комплексна діагностика знань, умінь і навичок студентів із дисципліни здійснюється на основі результатів проведення поточного й підсумкового контролю знань (КР). Поточне оцінювання (індивідуальне, групове і фронтальне опитування, самостійна робота, самоконтроль). Завданням поточного контролю є систематична перевірка

розуміння та засвоєння програмового матеріалу, виконання практичних, лабораторних робіт, уміння самостійно опрацьовувати тексти, складання конспекту рекомендованої літератури, написання і захист реферату, здатності публічно чи письмово представляти певний матеріал.

Завданням підсумкового контролю (КР, екзамен) є перевірка глибини засвоєння студентом програмового матеріалу.

Критерії оцінювання відповідей на практичних заняттях:

Оцінка *відмінно* виставляється тоді, коли відповідь вважається повною, тобто в ній містяться визначення всіх понять, про які йдеться в питанні, проаналізовано об'єкт аналізу, охарактеризовано його семантичні та структурні ознаки. Відповідь повинна бути чіткою і послідовною, супроводжуватися достатньою кількістю прикладів зі слов'янських мов.

Студенту виставляється *дуже добре* ставиться за виконання 75 % усіх завдань, якщо він у достатній мірі оперує навчальним матеріалом, узагальнює окремі факти, формулює та обґрунтовує нескладні висновки.

Студенту виставляється *добре*, якщо студент у достатній мірі оперує навчальним матеріалом, узагальнює окремі факти, формулює та обґрунтовує нескладні висновки; може дати порівняльну характеристику мовних явищ, дає визначення поняттям; самостійно встановлює причинно-наслідкові зв'язки; встановлює синхронність подій у межах курсу, але допускає несуттєві неточності; незначні мовні огріхи. У ході відповіді він розкриває питання, проте не завжди наводить приклади на підтвердження теоретичного матеріалу.

Студенту виставляється *достатньо*, якщо він володіє навчальним матеріалом на репродуктивному рівні, поверхово і фрагментарно або володіє частиною навчального матеріалу, уміє застосовувати знання в стандартних ситуаціях, але порушує послідовність і логічність викладу думок. У відповіді трапляються суттєві мовні помилки.

Оцінка за виконання *індивідуального науково-дослідного завдання, завдань самостійної роботи* виставляється з урахуванням таких параметрів: кількість балів у кінці **семестру** повинна складати від 150 до 200 балів (за 3 кредити), тобто сума балів за виконання усіх завдань.

Відповідно **розподіл балів, які отримують студенти за 3 крд.**

Поточне тестування та самостійна робота						Контрольна робота	Іспит	Накопичувальні бали/ Сума
T1	T2	T3	T4	T5	T6	30	40/ 120	До 150/ 300
10	10	10	10	10	10			
Поточне тестування та самостійна робота						30		
T7	T8	T9	T10	T11	T12			
10	10	10	10	10	10			

***Примітка.** Коефіцієнт для іспиту – 0,6. Іспит оцінюється в 40 б.

10. Засоби діагностики

Засобами діагностики та методами демонстрування результатів навчання є: завдання до практичних занять, завдання для самостійної та індивідуальної роботи (зокрема есе, реферати), презентації результатів досліджень, тестові завдання, контрольні роботи.

11. Методи навчання

Усний виклад матеріалу, проблемне навчання, робота з підручником та додатковими джерелами, вправи, спостереження над усним мовленням, спостереження над мовним матеріалом, порівняльний аналіз, виразне читання текстів; специфічні прийоми: фонетичний, граматичний розбори.

12. Рекомендована література

Базова

19. Баденкова В. М. Старослов'янська мова : Вступ. Фонетика: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Миколаїв, Іліон, 2017. 140 с. (Рекомендовано до друку вченою радою Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (протокол №20 від 16.05.2017 р.)
20. Бернштейн С. Б. Сравнительный очерк грамматики славянских языков. Введение. Фонетика. М. : Наука, 1981. 362 с.
21. Беседина-Невзорова В. П. Старославянский язык : учебник. Харьков : Изд-во Харьк. ун-та, 1962. 360 с.
22. Біленька-Свистович Л. В., Рибак Н. Р. Церковнослов'янська мова : підруч. зі слов.: понад 3500 сл.: навч. посіб. К. : Криниця, 2000. 334 с. : табл.
23. Вербовий М. Старослов'янська мова: збірник вправ та текстів : навч.-методичний посібник для студентів філологічного факультету всіх форм навчання. Кривий Ріг. 2018. 30 с.
24. Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов / за ред. О. С. Мельничука. К. : Наук. думка, 1966. 596 с.
25. Гнатюк Л. П. Старослов'янська мова : практикум : навч. посіб. для студентів філол. спец. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К. : Знання, 2015. 245 с.
26. Горшков А. И. Старославянский язык. 2-е изд. М. : АСТ, Астрель, 2004. 142 с.
27. Довбня Л. Е. Методичні рекомендації до вивчення курсу «Старослов'янська мова» для студентів спеціальності «Українська мова і література». Переяслав-Хмельницький : Б. в., 2004. 36 с.
28. Иванова Т. А. Старославянский язык. 4-е изд., испр. и доп. СПб : Авалонъ, Издательский дом «Азбука-классика», 2008. 240 с.
29. Камчатнов А. М. Старославянский язык. Курс лекций. 5-е изд., исправл. и дополн. М. : Флинта, Наука, 2009. 220 с.
30. Кондрашов Н. А., Кузнецова Л. К., Войлова К. А. Сборник упражнений по старославянскому языку и методические указания по их выполнению: для студентов-заочников I курса фак. рус. яз. и лит. пединституты; [под ред. Н. А. Кондрашова]. М. : Просвещение, 1988. 143 с.
31. Кондрашов Н. А. Славянские языки : учеб. пособие для студентов филол. спец, пед. ин-тов. 3-е изд., перераб. и доп. М. : Просвещение, 1986. 239 с.
32. Леута О. І. Старослов'янська мова: Підручник. К.: Вища школа, 2001. 255 с.
33. Леута О. І., Гончаров В. І. Старослов'янська мова: Збірник вправ і практичних завдань: Навч. посіб.. К. : Вища школа, 2004. 199 с.
34. Майборода А. В. Старослов'янська мова. Старослов'янська мова : навч. посіб.. К. : Вища школа, 1975. 294 с.
35. Майборода А. В., Коломієць Л. Г. Старослов'янська мова. Збірник вправ і завдань: Навч. посібник.. 2-е вид., перероб. і допов. К.: Вища шк., 1992. 166 с.
36. Мельник Я., Лазарович О. Церковнослов'янська мова [Текст] : навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ : [б. и.], 2004. 241 с.
37. Невідомська Л. М., Лісняк С. Л. Старослов'янська мова [Текст]: навчальний посібник. Кременець : [ВЦ КОГП], 2013. 172 с..
38. Ремнева М. Л., Савельев В. С., Филичев И. И. Церковнославянский язык. Грамматика с текстами и словарем. М. : Издательство МГУ, 1999. 232 с.
39. Станівський М. Ф. Старослов'янська мова : навч. посіб.. К. : Вища школа, 1983. 264 с.

40. Стеценко А.Н. Хрестоматия по старославянскому языку: учебное пособие: [Для студен. пед. ин-тов по спец. N 2101 «Рус. яз. и лит.».]. М: Просвещение, 1984. 159 с.
41. Супрун А. Е., Калюта А. М. Введение в славянскую филологию: учеб. пособие для филол. фак. университетов. Минск, 1981. 432 с.
42. Хабургаев Г. А. Старославянский язык : учеб. пособие. М. : Просвещение, 1974. 432 с.
43. Царалунга І. Б. Старослов'янська мова : навч. посіб.. Львів : Новий Світ. 2000, 2007. 188 с.
44. Юсип-Якимович Ю. В. Старослов'янська мова: практикум. Навчально-методичний посібник для практичних занять, самостійної роботи студентів філологічного та історичного факультетів. Ужгород : Карпати, 2003. 94 с.
45. Юсип-Якимович Ю. В., Шимко О. В. Старослов'янська мова [Текст] : модульний курс : навчальний посібник. Київ : Знання, 2009. 279 с. (Вища освіта ХХІ століття).

Довідникова література **СЛОВНИКИ**

1. Белей Л., Белей О. Старослов'янсько-український словник [Текст]. Львів : Свічадо, 2001. 332 с.
2. Дьяченко Г. Полный церковнославянский словарь. М. : Бертельсманн Медиа, 2013. 1120 с.
3. Етимологічний словник української мови : В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. К. : Наук. думка, 1982. Т. 1: А – Г / Укл. : Р. В. Болдирєв та ін. 1982. 632 с.
4. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. К. : Наук. думка, 1985. Т. 2 : Д – Копці / Укл. : Н. С. Родзевич та ін. 1985. 572 с.
5. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Редкол. О. С. Мельничук (головний ред.) та ін. К. : Наук. думка, 1989. Т. 3 : Кора – М / Укл. : Р. В. Болдирєв та ін. 1989. 552 с.
6. Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. К. : Наук. думка, 2003. Т. 4: Н – П / Уклад. : Р. В. Болдирєв та ін.; Ред. тому: В. Т. Коломієць, В. Г. Скляренко. 2003. 656 с.
7. Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. К. : Наук. думка, 2006. Т. 5: Р – Т / Уклад. : Р. В. Болдирєв та ін. 2006. 704 с.
8. Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. К. : Наук. думка, 2012. Т. 6: У – Я / Уклад. : Г. П. Півторак та ін. 2012. 568 с.
9. Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд / Под редакцией О.Н. Трубачева. Вып. 1–24. М., 1974–1997.
10. Короткий старослов'янсько-український словник: Посібник для студентів-заочників/ Склад М. Охріменко. Вінниця, 1957. 86 с.
11. Митрополит Іларіон. Етимологічно-семантичний словник укр. мови// За ред. Ю. Мулика-Луцика. Т. I : А – Д, 1979. Вінніпег–Канада : Накладом тов-ва «Волинь». 366 с.
12. Огієнко І. Етимологічно-семантичний словник української мови: У 4 т.. Вінніпег; Канада: Волинь, 1979–1995.
13. Полный церковно-славянский словарь (со внесениемъ въ него важнейшихъ древне-русскихъ словъ и выражений) / Сост. Священникъ магистръ Григорій Дьяченко. М. : Типография Вильде, 1900. М., 1993. 1120 с.
14. Преображенский А. Г. Этимологический словарь русского языка. М., 1959. Т. I. 674 с. ; Т. II. – 416 с.
15. Словник лінгвістичних термінів / [упор. Д. І. Ганич, І. С. Олійник]. К. : Вища шк., 1985. 360 с.
16. Словарь древнерусского языка (XI – XIV вв.), Москва, Русский Язык, 1988–1991.

17. Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка. М. : Книга, 1989. Т. 1–3. СПб., 1893.

18. Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков): Около 10 000 слов /Э. Благова, Р. М. Цейтлин, С. Геродес и др. ; [под ред. Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой]. М. : Русский язык, 1994. 844 с.

19. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. М., 1964. 1973. Т. 1–4.

20. Цыганенко Г. П. Этимологический словарь русского языка. К. : Рад. шк., 1970. 598 с..

21. Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка. 3-е изд., стереотип. М. : Русский язык, 1999. Том 1 : А – Пантомима. 1999. 623 с.

22. Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка / П. Я. Черных. 3-е изд., стереотип. М. : Русский язык, 1999. Том 2 : Панцирь – Ящур. 1999. 560 с.

Допоміжна

22. Арбузова И. В. Из первых лет научной деятельности В. Ягича (И. И. Срезневский и В. Ягич). *Ученые записки ЛГУ. Серия филологических наук*. 1962. № 316. С. 173–174.

23. Арбузова И. В. О первоначальном замысле «Энциклопедии славянской филологии». *Славянская филология*. Вып. 2. Л., 1972. С. 15–20.

24. Арбузова И. В. В. Ягич в Одессе (В. Ягич и В. Григорович). *Славянская филология*. Л., 1964. С. 52–60.

25. Баденкова В., Булгакова Т. Лінгводидактичні основи викладання старослов'янської мови у ВНЗ. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. Острог : Вид-во Національного ун-ту «Острозька академія», 2013. Вип. 40. С. 169–173.

26. Баденкова В. Роль старослов'янської мови у формуванні української літературної мови. *Актуальні питання розвитку української мови у науковій ретроспекції та перспективі* : матеріали круглого столу до Дня української писемності та мови ; [за заг. ред. Н. В. Коч]. Миколаїв : МНУ, 2012. С. 25–27.

27. Баденкова В. М. Функціонально-семантичні особливості старослов'янizmів у поетичних текстах Дмитра Кременя. *Наукові праці. Філологія. Мовознавство*. Миколаїв : Видавництво ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. Вип. 299. Т. 287. С. 10–14.

28. Баран В. Д. Походження слов'ян / В. Д. Баран, Д. Н. Козак, Р. В. Терпиловський; Відп. ред. О. П. Моця. К. : Наукова думка, 1991. 144 с.

29. Белодед И. Научное наследие П. И. Житецкого и современность. *Вопросы языкознания*. 1968. № 1. С. 111–117.

30. Березин Ф. Ватрослав (Игнатий Викентьевич) Ягич. 1838–1923. *Русская речь*. 1983. № 4. С. 56–60.

31. Бібла С. В. Склад, джерела формування української церковної термінології (назви церковних чинів та посад): дис. кандидата філол. наук: 10.02.01. К., 1997. 215 с.

32. Бібліографічний словник. Професори Одеського (Новоросійського) університету. Одеса, 2000. Т. 4. С. 417–420.

33. Білецький А. Коріння нашої мови. *Вітчизна*. 1992. № 4. С. 143 – 147.

34. Білодід І. К., Кудрицький Є. М. “Граматика слов'янська” І. Ужевича. К. : Наукова думка, 1970. 114 с.

35. Большая Советская Энциклопедия. Статьи : Славяне. Славяноведение. Славянские языки. Филология. М., Энциклопедия, 1970-1978.

36. Булахов М. Г., Жовтобрюх В. М., Кодухов В. И. Восточнославянские языки : Учеб. пособие для вузов. М. : Просвещение, 1987. 50 с..

37. Вступ до слов'янської філології : Методичні рекомендації і плани практичних занять для студентів I курсу української філології /Складені доц. кафедри укр. мови Мандрик Н. В. Рівне, 1998. 24 с.

38. Гамкрелидзе Т. В., Иванов В. В. Индоевропейский язык и индоевропейцы: Реконструкция и историко-топологический анализ праязыка и протокультуры. Тбилиси, 1984. Том 1. 520 с. ; Том 2. 889 с. .

39. Грушевський М. Історія України-Русі. В XI т., 12 кн. Т. 1: До початку XI ст. К., 1991. 736 с.
40. Гумецька Л. Іларіон Семенович Свенціцький. *Мовознавство*. 1976. № 2. С. 78–82.
41. Гуць М. Ватрослав Ягич та Іван Франко. *Українська мова і література в школі*. 1988. № 12. С. 69–72.
42. Гуць М., Гуць Г. Світоч слов'янської науки. *Народна творчість та етнографія*. 1988. № 6. С. 30–37.
43. Дзендзелівський Й. Листи Михайла Грушевського до Ватрослава Ягича // Записки НТШ. – Львів, 1992. – Т. 224. – С. 283–288.
44. Дзендзелівський Й. Листи українських вчених до В. Ягича (А. Петрушевич, А. Кримський, Є. Тимченко, О. Маковей). *Збірник Матице српске за славистику*. Нови Сад, 1991. Кн. 41. С. 165–185.
45. Дзендзелівський Й. Листування К. П. Михальчука з В. Ягичем. *Studia z filologii polskiej i slowanskiej*. Warszawa, 1980. Т. 19. S. 265–277.
46. Древности славян и Руси. М. : Наука, 1988. 288 с.
47. Как была крещена Русь / Г. Прошин, Б. В. Раушенбах, А. Поннэ и др. М. : Политиздат, 1988. 384 с.
48. Корнієнко С. І. Лексичні старослов'янізми в українській літературній мові XIX століття (семантичний і стилістичний аспекти) : Дис... на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук канд. наук: 10.02.01 Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара; Спеціальність 10.02.01 українська мова. 2008. 185 с.
49. Карпенко Ю. О. Українська гіпотеза. *Мовознавство*. 1993. № 5. С. 3 – 8.
50. Кобилянський Б. В. Роль церковнослов'янізмів у «Кобзарі» Т. Г. Шевченка. *Українська мова і література в школі*. 1961. № 5. С. 23–30.
51. Коваль А. П. Спочатку було слово : Крилаті вислови біблійного походження в українській мові. К. : Либідь, 2001. 312 с.
52. Методические рекомендации по курсу введение в славянскую филологию для студентов филологических специальностей / Сост. И. В. Грибанова. Николаев : НГПИ, 1993. 24 с.
53. Мороз Т. Старо(церковно)слов'янізми як джерела мови творів Т. Шевченка та біблійних перекладів П. Куліша. *Наук. вісник Ужгородського ун-ту. Серія : Філологія. Соціальні комунікації*. Вип. 1 (31), 2014. С. 346–349.
54. Невідомська Л., Лісня С. Роль церковнослов'янської мови в релігійній сфері на різних етапах історичного розвитку України [Текст]. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Сер. Мовознавство. 2018. Вип. 1(29). С. 40–45.
55. Нидерле Л. Славянские древности / пер. с чешск. Т. Ковалевой, М. Хазанова; Отв. ред. О. А. Платонов. М. : Институт русской цивилизации, 2015. 784 с.
56. Огієнко І. Історія церковнослов'янської мови. Т. V : Пам'ятки старослов'янської мови X–XI віків: Історичний, лінгвістичний і палеографічний огляд з повною бібліографією та альбом 155 знімків з пам'яток з кирилівською транскрипцією. Варшава : Друкарня синодальна, 1929. 493 с.
57. Огієнко І. Що то таке церковнослов'янська мова? *Старожитності*. 1992. Ч. 4. – С. 7.
58. Огієнко І. Як треба вимовляти букву h в церковнослов'янських текстах: Історія букви h на Україні. Тернів, 1921. 18 с.
59. Півторак Г. Українці: звідки ми і наша мова. К. : Наук. думка, 1993. 200 с.
60. Повість врем'яних літ : Літопис (за Іпатським списком). К. : Рад. письменник, 1990. 580 с.
61. Русанівський В. М. Джерела розвитку східнослов'янських літературних мов. К. : Наук. думка, 1985. 233 с.
62. Сегін Л., Тищенко Л. Тестове оцінювання під час викладання старослов'янської мови [Текст]. *Українська мова і література в школах України*. 2018. № 2. С. 28–30.
63. Седов В. В. Происхождение и ранняя история славян. М., 1979. 156 с.
64. Семиряк В.Д. Старослов'янська лексика крізь призму пізнавальної функції мови. *Вісник Запорізького національного університету* : [зб. наук. ст. «Філологічні науки»]. Запоріжжя : ЗНУ, 2006. № 2. С. 228–230.
65. Скаб М. В. Основні правила української вимови церковнослов'янського тексту. *Богословський вісник* : зб. наук. праць. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. № 3. С. 112–122.

66. Скаб М. В. Проблема назви першої писемної мови слов'ян (рефлексії з приводу підручника Василя Сімовича «Нарис граматики староболгарської (староцерковнослов'янської) мови»). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Сер. : Мовознавство*. Тернопіль : ТНПУ, 2005. № 1(13). С. 48–56.
67. Скаб М. Термінологічні проблеми церковнослов'янської мови. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Сер. : Мовознавство*. Тернопіль : ТНПУ, 2014. № II(24). С. 243–248.
68. Склярєнко В. Г. До питання про «Руські письмена» в житті Костянтина Філософа. *Мовознавство*. 2014. № 2. С. 3–14.
69. Склярєнко В. Г. До питання про «руські письмена» в житті Костянтина Філософа. 2. *Мовознавство*. 2016. С. 3–21.
70. Склярєнко В. Г. До питання про «руські письмена» в житті Костянтина Філософа. 3. *Мовознавство*. 2017. № 2. С. 3–16.
71. Славяне: этногенез и этническая история : Междисциплинарные исследования / Под ред. А. С. Герда, Г. С. Лебедева. Л., 1989. 176 с.
72. Славянские древности: Этногенез. Материальная культура Древней Руси : Сб. науч. трудов. К. : Наук. думка, 1980. 166 с.
73. Славянские языки (Очерки грамматики западославянских и южнославянских языков) / Под ред. А. Г. Широковой и В. П. Гудкова. М. : Изд-во Московского ун-та, 1977. 135 с.
74. Старожитності Русі – України: Зб. наук. праць. К. : Київська Академія Євробізнесу, 1994. 264 с.
75. Супрун А. Е., Молдован А. М. Старославянський и церковнославянський язык. Языки мира: Славянские языки / РАН. Институт языкознания; ред. колл. : А. М. Молдован, С. С. Скорвид, А. А. Кибрик и др. М.: Academia, 2005. С. 29–69.
76. Тараненко О. О. Мова Київської Русі: вузол історико-лінгвістичних і політико-ідеологічних проблем. *Мовознавство*. 1993. № 2. С. 35–38.
77. Таранець В. Г. Велесова книга. Графіка письма [Текст] : монографія. Ч. 2. Міжнародний гуманітарний університет. Одеса : КП ОМД, 2018. 104 с.
78. Тимошенко П. О. О. Шахматов і українська мова. *Українська мова і література в школі*. 1986. № 4. С. 24–34.
79. Франчук В. Українська і білоруська мови в педагогічній діяльності Ватрослава Ягича. *Волинь–Житомирщина*. 2003. Вип. 10. С. 117–124.
80. Чекмонас В. Введение в славянскую филологию. Вильнюс : Мокслас, 1988. 230 с.
81. Шевчук В. Мисленне дерево : Роман-есе про давній Київ. К. : Молодь, 1989. 360 с.
82. Царалунга І. Б. Використання мультимедійних технологій у викладанні старослов'янської мови. *Проблеми слов'янства* PROBL. SLAVONIC STUD. 2009. Вип. 58. – С. 214–220. URL : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ps/2009_58/025.pdf
83. Царук О. Українська мова серед інших слов'янських. Етнологічні та граматичні параметри. Дніпропетровськ, 1998. 125 с.
84. Moszyński L. Wstęp do filologii słowiańskiej. Wyd. 2-e, zmienione. Warszawa: Wydwo naukowe PWN, 2006. 410 s.
85. Štec M. Cirkevná slovančina. Prešov, 2005. 464 s.
86. Večerka R. Staroslověnština. Praha: SPN, 1984. 232 s.

Електронні ресурси

Підручники

5. Біленька-Свистович Л. В., Рибак Н. Р. Церковнослов'янська мова : підручник зі словником. К. : Криниця, 2000. 334 с. URL : <http://www.twirpx.com/file/1080950/>

6. Леута О. І. Старослов'янська мова: Підручник. К.: Вища школа, 2001. 255 с. URL : <http://www.ex.ua/14394613>; <http://www.twirpx.com/file/638625/>; <http://docslide.net/documents/-2007-56098463b9c87.html>
7. Леута О. І., Гончаров В. І. Старослов'янська мова: Збірник вправ і практичних завдань: Навч. посіб. К.: Вища школа, 2004. 199 с. URL : <http://www.twirpx.com/file/228994/>
8. Майборода А. В. Старослов'янська мова [Текст] : навч. посіб. для вузів. К.: Вища школа, 1975. 294 с. URL : http://www.goodreads.com/author/show/5835546._

Інші ресурси

9. Белей Л., Белей О. Старослов'янсько-український словник [Текст]. Львів : Свічадо, 2001. 332 с. URL : http://eknigi.org/gumanitarnye_nauki/177032-staroslovyansko-ukrayinskiy-slovník.html
10. Електронна бібліотека давньої української літератури «Ізборник ». Історія України IX-XVIII ст. Містить: першоджерела та інтерпретації українського літопису, хроніки, житія, апокрифи, граматики, лексикони, історично-мемуарна проза, перекладні та поетичні твори, Слово о полку Ігоревім тощо. URL : <http://izbornyk.org.ua>
11. Лінгвістичний портал». Найпопулярніші розділи: «Чотиристовний науковий словник», «Перекладач», «Словники», «Відкритий словник», «Електронний підручник з української мови» (фонетика, лексика, морфеміка, словотвір, морфологія, синтаксис, стилістика). URL : <http://www.mova.info/>
12. Кистерова Е.К., Недашковская Н.Д. Всѣ про «ять». 2004. 64 с. URL : <http://padabum.com/d.php?id=83349>
13. Маньковська Т. О. Проблеми лінгвоукраїністики в науковій спадщині Проблему лінгвоукраїністики в науковій спадщині Ватрослава Ягича : [монографія]. Тернопіль: Джура, 2007. 228 с. Вступ URL : http://lib.npu.edu.ua/full_txt/MANLIN-2007/st%201-6.pdf.
14. Полный церковно-славянский словарь. С внесением в него важнейших древнерусских слов и выражений [Електронний ресурс] / Сост. Священникъ магистръ Григорій Дьяченко. М. : Типография Вильде, 1900. М., 1993. 1120 с. URL : <http://www.orthodic.org>
15. Скаб М. Термінологічні проблеми церковнослов'янської мови. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Сер. : Мовознавство*. Тернопіль: ТНПУ, 2014. № II(24). С. 243–248. URL : <http://dSPACE.tnpu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/6486/1/Skab.pdf>
16. Старославянский словарь (по рукописям X-XI веков): Около 10 000 слов [Електронний ресурс] /Э. Благова, Р. М. Цейтлин, С. Геродес и др. Под редакцией Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой. М. : Русский язык, 1994. URL : <http://www.promacedonia.org/cejtlin/>
17. Українська мова. Енциклопедія [Електронний ресурс]. К., 2000. URL : <http://izbornyk.org.ua/ukrmova/um.htm>
18. Царалунга І. Б. Використання мультимедійних технологій у викладанні старослов'янської мови. *Проблеми слов'янства PROBL. SLAVONIC STUD.* 2009. Вип. 58. С. 214-220 [Інтернет-ресурс]. URL : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ps/2009_58/025.pdf
19. <http://trypillia.narod.ru/articles/k1.htm>
20. <http://litopys.org.ua/index.ht>
21. http://otherreferats.allbest.ru/languages/00083834_0.html

13. Інформаційні ресурси

1. <http://moodle.mnu.mk.ua/course/category.php?id=40>

2. Баденкова В. М. Старослов'янська мова : Вступ. Фонетика: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Миколаїв, Іліон, 2017. 140 с. – Кількість: 5.
3. Беседина-Невзорова В. П. Старославянский язык : учебник. Харьков : Изд-во Харьк. ун-та, 1962. 360 с. Кількість: 25.
4. Булаховський Л. А. Питання походження української мови. К., 1956. Кількість: 14.
5. Кондрашов Н. А. Славянские языки. Славянские языки: Учеб. пособие для студентов филол. спец, пед. ин-тов. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Просвещение, 1986. – 239 с. Кількість: 36.
6. Леута О. І. Старослов'янська мова: Підручник. К.: Вища школа, 2001. 255 с. – Кількість: 128.
7. Леута О. І., Гончаров В. І. Старослов'янська мова: Збірник вправ і практичних завдань: Навч. посіб.. К. : Вища школа, 2004. 199 с. – Кількість: 106.
8. Майборода А. В. Старослов'янська мова. Старослов'янська мова : навч. посіб.. К. : Вища школа, 1975. 294 с. – Кількість: 50.
9. Майборода А. В., Коломієць Л. Г. Старослов'янська мова. Збірник вправ і завдань: Навч. посібник.. 2-е вид., перероб. і допов. К.: Вища шк., 1992. 166 с. – Кількість: 30.
10. Станівський М. Ф. Старослов'янська мова : навч. посіб.. К. : Вища школа, 1983. 264 с. – Кількість: 39.
11. Стеценко А.Н. Хрестоматия по старославянскому языку: учебное пособие: [Для студен. пед. ин-тов по спец. N 2101 «Рус. яз. и лит.»]. М. : Просвещение, 1984. 159 с. – Кількість: 22.
12. Хабургаев Г. А. Старославянский язык : учеб. пособие. М. : Просвещение, 1974. 432 с. – Кількість: 41.